

Liturgické elementy

Akathist – (ὕμνος ἀκάθιστος – zpěv, při kterém se neseďí) - hymnus, který se skládá se z 1 kondaku, který se zpívá, a z 12 kondaků a ikosů, které jsou čteny. To znamená, že se skládá z 25 samostatných strof - 13 kondaků a 12 ikosů. Z nich první kondak a všechny ikosy končí tzv. cheretismy ... a 12 kondaků přípěvem „Alleluja“. Původ slova „akathist“ ukazuje na to, že při hymnu se stojí.

Ektenie – řada proseb pronášených duchovním, na které lid odpovídá Hospodi pomiluj/Pane smiluj se (1x/3x), případně Dej ó, Pane

Kondak – (κοντάκιον) krátký hymnus na oslavu svěťce či svátku, případně oktoichu. Má své důležité místo v jitřní (po 6. písni kánonu) a liturgii (po malém vchodu). Ve starším významu delší skladba, jejímž mistrným autorem byl Roman Melodos, a kterou nahradil kánon.

Ikos – (οἶκος – řecky dům) – hymnus oslavující svěťce či slavenou událost. Ikosy s kondaky tvoří akathist. Ikos a kontakion jsou podobné co do obsahu i formy. Rozdíl mezi nimi je, že je kontakion kratší a ikos obsáhlejší: kontakion - dává téma, a ikos ho rozvíjí. Proto je ikos vždy po kondaku (6. píseň kánonu), a nikdy sám.

Kánon (řec. κανών) je liturgický útvar, který v 7. století nahradil kontakion. Je to rytmický poetický útvar, původně složený ze 14 biblických písní, jejich počet se později zkrátil na 9:

1. Ex 15,1-19
2. Dt 32,1-43
3. 1S 2,1-10
4. Abk 3,1-13
5. Iz 26,9-19
6. Jon 2,3-10
7. a 8. Da 3,26-56, 57-58
8. L 1,46-55 a L 1,68-79

V období Ondřeje Krétského (7.stol.) byly tyto biblické písně vytlačeny původní tvorbou hymnografů na jejich motivy. Každá píseň se tak skládá z irmosu, který zřejmě v prvotní formě chyběl, a několika troparů (3-4).¹ Jak již jsme řekli sv. Ondřej je považován za jednoho ze zakladatelů této formy církevní poezie. Každan, když podává charakteristiku kánonu říká, že je to homilie ve verších. Explicitně je to vidět např. v hymnech na Padesátnici, které byly vytvořeny na základě Homilie Řehoře Nazianského na tento svátek. Přečteme-li si jeho kázání srovnáme ho s bohoslužebnými texty, najdeme obdivuhodnou podobu.

Kánony jsou plné (9/8 písní) a nekompletní, které se skládají z jednoho, dvou, tří, čtyř písní. V tomto případě je kánon je napsáno např. Jako trojpíseň – triod. Obvykle v kánonu chybí 2. píseň protože je považována za příliš smutnou/kající, takže 2. píseň nacházíme zpravidla v postních kánonech.

Tropar – (τροπάριον/ dnes v řeckých knihách tropar svátku = ἀπολυτίκιον) krátký hymnus, který oslavuje Boha. V širším slova smyslu, se troparem rozumí jakákoliv strofa, krátký hymnus i když má třeba své vlastní jméno (theotokion, triadikon ap.). V užším slova smyslu je tropar hymnus složený na počest svátku nebo svatého, případně oktoichu.

Irmos – (εἰρμός z řeckého svazovat, spojovat) - první tropar na začátku řady dalších troparů, které

¹ Tropar je strofa sestavená z několika řádků.

tvoří píseň kánonu. Irmos je vzor podle kterého se tvoří další tropary co do počtu vět a slov, melodie, a někdy i obsahu. Se znalostí melodie irmosu lze zpívat další tropary, které se irmosem řídí. Dříve byl celý kánon (tedy irmos i tropary) zpíváný. V současnosti se to dochovalo pouze při velikonočním kánonu, ve všech ostatních kánonech je zpíván pouze irmos a tropary čteny.

Katavaze (καταβασία) – totéž co irmos: po přečtení troparů kánonů se znovu zpívá irmos (první tropar) a tomu se říká katavaze (tedy zpívá se irmos na začátku a na konci písně kánonu).

Dogmatik – (δογματικός) tropar/stichiry o Bohorodičce a Vtělení, který se zpívá po stichirách večerní

Trojičen (τριφδικόν) – tropar (stichira, sedalen) na oslavu sv. Trojice, který se zpívá podle hlasu na Jitřní po šestižalmí

Bohorodičen (Θεοτοκίον) – třetí tropar kánonu věnovaný Bohorodičce, ale i jiné tropary s tématikou Bohorodičky

Stichira – řada veršů nasledující po verši z Písma, která rozvíjí jedno téma - sváteční, nebo o Vtělení apod. Mají jméno podle svého umístění ve službě – na Hospodine k tobě volám, na stichovně, na Vše co dýchá, Bohorodičné ap.

Antifony – protizpěvy, protihlasy, hymny, které by měly střídavě zpívat dva sbory; dnes se tím rozumí tři první hymny liturgie. Jsou obvykle všednodenní (používá se spíše místně na Zakarpatí) typika (obvykle užívány celý týden a na svátky Bohorodičky) a sváteční. Je to tedy obvykle 102/103. žalm (resp. část), 145. žalm (resp. část) a Blahoslavenství. Sváteční tvoří prorocké verše z žalmů s přípěvy – 1. (Modlitbami Bohorodičky, Spasiteli spasiž nás) a 2. (Spasiž nás, Synu Boží+dle svátku) a třetí se čtenými verši, přičemž vždy následuje tropar. Existují ještě stupňové antifony na jitřní.

Sedálen (ř. κάφισμα od slovesa sedět.) - hymnus, během kterého je dovoleno sedět.

V rané církvi během bohoslužeb, a to zejména u Jitřní, po žalmech, které byly zpívány ve stoje, byly vkládány na odpočínutí hymny pro duchovní zamyšlení nad zpívanými žalmy. Při nich se sedělo - proto sedálny. Později se začalo sedět i při žalmech, těm (spíše jejich souborům) se říká kafismy. Na sedálnech jitřní se čtením Pašíí se nesedí.

Υπακοί (ύπακοή od ύπακούω) – hymnus, který opěvuje Vzkříšení nebo svátek na Jitřní.

Prokimen – (προκείμενος – něco, co se klade před) střídavě zpívané verše před čtením Písma (Apoštola při liturgii a SZ při večerní)

Světilen (φωταγωγικόν) – hymnus zpíváný po kánonu na Jitřní, kde se prosí o osvětlení

Exapostelarios – (έξαποστειλάριον) v neděli a ve svátky nahrazuje *světilen*

Polyjelej – verše ze 134. a 135. žalmu zpívané před Evangeliiem na Jitřní na větší svátky (tzv. polyjelejná služba)

Litie – litijní stichiry + řada proseb, které jsou završeny posvěcením chleba, vína a oleje, zpravidla na Večerní.